

УДК 378.126:373.54:7/9 (043)

Т.С. РОЗУМНА,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов і методики викладання
Бердянського державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ІНТЕРАКТИВНОМУ НАВЧАННІ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті аналізуються особливості формування комунікативної компетентності в інтерактивному навчанні іноземного спілкування, розглядаються характерні риси інтерактивної моделі навчання та іноземної мови як навчальної дисципліни. Автор приділяє увагу компонентам та вмінням комунікативної компетентності, правилам успішного ведення комунікації.

Ключові слова: комунікативна компетентність, інтерактивна модель навчання, діалог, комунікативна невдача, компетенція.

Постановка проблеми. Докорінні зміни системи навчання вимагають нових підходів до вивчення дисципліни «Іноземна мова», адже головною метою освіти XXI ст. є виховання людини з гуманістичним світосприйняттям, яка може активно реалізовувати свій особистісний потенціал на засадах взаєморозуміння та співпраці. Відповідно, головною метою навчання іноземної мови є забезпечення оволодіння мовою як засобом повсякденного та професійного спілкування. Впродовж вивчення дисципліни «Іноземна мова» спілкування є не лише одним з найважливіших засобів навчання, а й найважливішою метою навчання.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчив, що в педагогічній науці приділяється значна увага проблемі комунікативної підготовки педагогів. Теоретичні й методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів досліджували О. Аршавська, О. Беляєв, М. Васильєва, М. Вашуленко, Л. Виготський, Н. Волкова, Н. Гез, А. Годлевська, І. Зимня, В. Кан-Калик, М. Коць, В. Півторацька, В. Підгурська, Л. Савенкова, О. Яковліва та інші.

Питаннями інтерактивного навчання, формами, методами і умовами його формування займаються Б. Бадмаєв, С. Кашлев, Д. Кавтарадзе, М. Кларін, В. Мартинюк, А. Панфілова, Л. Пироженко, О. Пехота, О. Пошетун, В. Терещенко, П. Щербань та інші.

Формулювання мети. Мета статті полягає у виявленні особливостей комунікативної компетентності в інтерактивному навчанні іноземного спілкування.

Виклад основного матеріалу. І. Зимня виділяє такі характерні риси іноземної мови як навчальної дисципліни:

– різна спрямованість в оволодінні іноземною мовою порівняно з рідною мовою, яка відображається в усвідомленні оволодіння іноземною мовою та неусвідомленні оволодіння рідною мовою;

– розуміння того, що мова є метою та засобом навчання;

– «бездисциплінованість», яка характеризується тим, що мова порівняно з іншими дисциплінами не дає людині знання про світ у рамках своєї дисципліни;

– «безобмеженість», яка полягає у неможливості на практиці виділити окремі мовні явища із системи мови, або окремі мовленнєві діяльності в загальному інформаційно-мовному потоці;

– неоднорідність, яка пов'язана з існуванням мови як системи та функціонуванням її у мовленнєвій діяльності;

– характерне співвідношення знань та вмінь, яке відображається у необхідності однаковою мірою володіти знаннями та вміннями їх практичного використання;

– негативне ставлення людей до іноземної мови, яке пов'язане з труднощами оволодіння нею [4, с. 37].

Труднощі в оволодінні іноземною мовою впродовж традиційного навчання зумовлені тим, що існує жорстока нормативна схема того, що необхідно знати та як правильно діяти. У сучасній педагогіці серед основних моделей навчання та виховання Є. Голант виділяє пасивну, активну та інтерактивну моделі.

Особливостями пасивної моделі є те, що учень виступає в ролі «об'єкта» навчання, повинен засвоїти та відтворити матеріал, наданий йому вчителем, лекцією, текстом підручника чи навчального посібника – джерелами знань. До відповідних методів навчання належать ті, за яких учні лише слухають і дивляться (лекція-монолог, пояснення, читання, демонстрація та відтворювальне опитування студентів). Учні, як правило, не спілкуються між собою і не виконують творчих завдань.

Активна модель навчання передбачає застосування методів, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність учнів, які виступають «суб'єктом» навчання, виконують творчі завдання, вступають у діалог з учителем. Основні методи: діалог учасників навчального процесу, самостійна робота, проблемні та творчі завдання, що розвивають творче мислення.

Інтерактивна модель навчання передбачає спеціальну організацію пізнавальної діяльності учнів і має конкретну передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Учитель в інтерактивному навчанні є не лише носієм інформації та певної суми знань, а й виконує роль фасилітатора, проектувальника та консультанта [1, с. 92].

Крім того, інтерактивна модель навчання передбачає організацію та розвиток такого спілкування, що приводить до взаєморозуміння, взаємодії, колегіального вирішення загальних, але важливих для кожного учасника завдань. Її суть полягає в діалогових формах процесу пізнання, орієнтації на мобілізацію пізнавальних сил і прагнень учнів, посилення мотивації до навчання, пробудження самостійного інтересу до пізнання, становлення власних засобів діяльності, у розвитку вмінь концентруватися на творчому процесі й одержувати від нього задоволення.

Мета інтерактивної моделі навчання – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Інтерактивний процес характеризується високою інтенсивністю комунікації, спілкування, обміном діяльністю, зміною та різноманітністю видів діяльності, процесуальністю (зміною станів учасників), цілеспрямованою рефлексією учасників діяльності, діалогом.

Інтерес до вивчення діалогових відносин постійно зростає в умовах глобалізації у зв'язку з процесами інформатизації, перспективами культурного, науково-технологічного процесу. Діалогізація громадського життя охоплює багато галузей людської діяльності, діалог вивчають не лише філософія, логіка, етика, соціологія, а й культурологія, психологія, педагогіка, семіотика й інші науки. Діалог із провідною роллю одного із суб'єктів (викладача) допомагає відпрацьовувати та коригувати знання, систематизувати навчальний матеріал. У діалогах цього типу формуються загальнонавчальні вміння: слухати, ставити питання, логічно будувати думку. Діалог на рівних сприяє визначенню теми, цілей навчальних занять, вирішенню завдань. Цей діалог буде можливим за умови, що обидва його учасники володіють однаковою інформацією, відкриті один одному, готові прийняти нове знання. Рівність позицій суб'єктів діалогу усуває причини сорому за своє незнання.

Оволодіння мовою як засобом спілкування передбачає знання аспектів мови, а також навичок та вмінь, які можна використовувати на практиці у конкретній ситуації – в процесі комунікації зі співрозмовником або з іншим джерелом інформації. Тому в інтерактивній моделі навчання створюються такі умови, які допомагають ознайомлюватися з лінгвістичним матеріалом природним шляхом, в процесі взаємодії та спілкування. Саме особистісна проблемність та справжність діалогічного навчального спілкування є характерними особ-

ливостями інтерактивного навчання. Учень має можливість сказати іноземною мовою те, що він бажає висловити в момент спілкування, навіть якщо він не дуже гарно володіє мовою. Важливу роль відіграє і особистісний план, адже те, що учень хоче сказати, неодмінно буде пов'язане з тією чи іншою реальною проблемою його повсякденного життя, з проблемою, яка зараз його емоційно хвилює.

Комунікативна спрямованість дисципліни «Іноземна мова» виявляється у постановці мети, виборі змісту, створенні необхідних умов для групової роботи в процесі навчання (робота в парях, групова робота, фронтальна робота) та побудові ефективної взаємодії на всіх рівнях (взаємодія учня з учнем, учня з групою, взаємодія учня або учнів з вчителем). Навчання іноземної мови має діяльнісний характер адже під час організації мовленнєвої діяльності моделюються умови реального спілкування у рольових іграх іноземною мовою. Необхідно зауважити, що індивідуальна робота дозволяє учню реалізовувати на практиці свій власний досвід, а робота в парях або в групі сприяє розвитку навичок обміну досвідом між різними особистостями та ефективній взаємодії з партнером по спілкуванню.

Таким чином, впродовж інтерактивного навчання іншомовного спілкування має місце розвиток комунікативної компетентності, яка є результатом інтерактивного навчання спілкуванню. Комунікативна компетентність визначається як здатність людини встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими індивідами. До складу компетентності відносять сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Такого роду компетентність передбачає вміння змінювати глибину й коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим партнерами по спілкуванню.

Необхідно розмежовувати поняття «компетентність» та «компетенція». Так, в «Енциклопедії освіти» зазначено, що «результатом набуття компетенції є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності» [2, с. 409].

Термін «комунікативний» і «компетентність» у поєднанні «комунікативна компетентність» вперше було використано американським лінгвістом Д. Хаймсом. А. Холлідей, у свою чергу, визначає комунікативну компетентність як внутрішню готовність і здатність до мовного спілкування.

Розгорнуте визначення комунікативної компетентності запропонував Ю. Жуков. Він розглядає комунікативну компетентність як психологічну характеристику людини як особистості, що проявляється в спілкуванні з людьми, або «здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми». На його думку, комунікативна компетентність включає сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують успішний перебіг комунікативних процесів [3, с. 49]. Велику увагу комунікативній компетентності в дієвій взаємодії приділяє І. Зимня. З її точки зору, комунікативна компетентність – це сукупність комунікативних здібностей, умінь і знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їх вирішення [4, с. 97].

Існують різні підходи до того, що включати до складу комунікативної компетентності. Так, Д. Хаймс виділяв такі компоненти:

- лінгвістичний (правила мови);
- соціально-лінгвістичний (правила діалектної мови);
- дискурсивний (правила побудови змістового висловлювання);
- стратегічний (правила підтримки контакту із співрозмовником) [7, с. 244].

Для розуміння феномену комунікативної компетентності в цілому важливими є її складові:

- комунікативно-діагностична (діагностика соціально-психологічних ситуацій);
- комунікативно-прогностична (передбачення результатів спілкування);
- комунікативно-програмуюча (підготовка до комунікації);
- комунікативно-організаційна (засоби привертання уваги до предмета комунікації).

В комунікативній компетентності можна виділити лінгвістичні, психологічні та соціальні характеристики. Лінгвістичну основу комунікативної компетентності утворюють рівні мовленнєвої компетентності, мовленнєва активність, сформованість аналітичних вмінь, лексичний запас, мовна та стилістична грамотність. Психологічну основу комунікативної компетентності становить компетентність в оцінці зовнішніх психічних проявів та поведін-

ки партнера у спілкуванні, наявність мотивації до розвитку своїх індивідуальних здібностей, до комунікації та прагнення до самореалізації. Соціальні характеристики комунікативної компетентності виступають у вигляді наявності соціальної активності, адекватного сприйняття ситуації спілкування, соціальної адаптації тощо.

Однією із складових комунікативної компетентності є вміння усвідомлювати і долати комунікативні бар'єри. Такі бар'єри можуть виникати, наприклад, при відсутності розуміння ситуації спілкування, що викликається розбіжностями між партнерами (соціальними, політичними, релігійними, фаховими, які породжують різну інтерпретацію тих самих понять, що обумовлюють різноманітне світовідчуття, світогляд, світосприймання). Бар'єри у комунікації можуть мати також психологічний характер, відображаючи індивідуальні психологічні особливості тих, хто спілкується, їхні сформовані відносини: від дружби до ворожості стосовно один до одного. Для позначення різного типу непорозумінь під час мовної комунікації (спілкування) найчастіше використовують термін «комунікативна невдача», під яким розуміють негативний результат комунікації (спілкування), недосягнення адресантом комунікативної мети та прагматичних спрямувань, а також відсутність взаєморозуміння та згоди між комунікантами [6, с. 180]. До комунікативних невдач зараховують нездійснення або неповне здійснення комунікативного наміру адресанта через повне або часткове нерозуміння його повідомлення адресатом, а також непередбачуваний і небажаний ефект (образа, роздратування, подив тощо), що виникає впродовж спілкування. Їх пов'язують з особистими характеристиками комунікантів, обставинами спілкування, процесами вербалізації та розуміння, труднощами досягнення комунікативних і практичних цілей, порушенням принципу комунікативної контактності.

Сучасний американський психолінгвіст Г. Кларк виокремлює чотири етапи мовленнєвого спілкування, на яких трапляються комунікативні збої або провали. Він зазначає, що неуспішність мовної комунікації може бути зумовлена тим, що: адресат не отримав повідомлення; адресат не сприйняв отриманого повідомлення; адресат не зрозумів отриманого повідомлення; адресат не поділяє поглядів адресанта щодо реалізації певної ситуації [7, с. 247].

Непорозуміння між комунікантами не завжди призводять до неуспішної комунікації. У зв'язку з цим розрізняють повну комунікативну невдачу і комунікативне ускладнення. Комунікативні ускладнення можуть бути нейтралізовані за допомогою додаткових мовленнєвих дій (перепитування, уточнення, пояснення), що сприяють відновленню нормальному розвитку дискурсу.

Поняття «комунікативна невдача» збігається за змістом з поняттям «негармонійне спілкування», яке визначають як такий тип мовленнєвої взаємодії, що має принаймні одну з таких характеристик:

- неузгодженість або конфронтаційність мовленнєвих стратегій і тактик співрозмовників;
- неприйнятна для одного чи обох співрозмовників тональність мовлення;
- відсутність щирої зацікавленості у предметі розмови або змісті висловлювання;
- вербальне чи невербальне вираження негативних настанов щодо змісту мовлення або особистості співрозмовника;

– відсутність ефективного результату комунікативного акту.

Негармонійні діалоги різняться за причинами, що зумовлюють дисгармонію: за ступенем її прояву (від легкого комунікативного дискомфорту в одного співрозмовника до відвертого комунікативного конфлікту); за особливостями поведінки учасників спілкування; за способом долання комунікативних труднощів. Щоб діалог був успішним, необхідно пам'ятати правила його ведення, які у своєму дослідженні сформулювала В. Назарова:

- потрібно бачити та чути свого опонента не як ворога, а як «іншого»;
- визнавати наявність існування іншої логіки, іншої мови, інших правил спілкування, тобто іншого типу взаємин;
- витримувати паузи під час діалогу, оскільки вони допомагають знайти несподіваний образ, активізувати підсвідомість, викликати іншу реакцію;
- не сперечатися, не переконувати, а визнавати свободу особистості;
- забезпечувати таку свободу, яка не дозволяє диктувати, будувати стосунки за типом «панування-підкорення» [5, с. 128].

Розглянемо класифікацію вмінь, які входять до складу комунікативної компетентності та поділяються на прості та складні комунікативні вміння. До простих вмінь відносять: вміння вербального і невербального спілкування, тобто вміння говорити, слухати, використовувати жести, міміку, пантоміміку, погляд, інші невербальні засоби; вміння розподіляти свою увагу; вміння соціальної перцепції (сприймати та розуміти внутрішній стан партнера за зовнішніми ознаками); вміння здійснювати прогнозування реакції партнера по спілкуванню; вміння «подавати себе» у спілкуванні з певною аудиторією; вміння керувати своєю поведінкою в спілкуванні.

Складні комунікативні вміння поділяють на: вміння встановити діловий та емоційний контакт з партнерами; вміння організувати пристосування у спілкуванні; вміння здійснювати «комунікативну атаку»; вміння втримати і перехопити ініціативу в спілкуванні; вміння спрямовувати процес спілкування на розв'язання педагогічних завдань.

Висновки. Отже, результатом інтерактивного навчання спілкуванню іноземною мовою є не лише опанування іноземною мовою, готовність брати участь у всіх формах реального спілкування, але й розвиток здатності до різних модифікацій своєї комунікативної поведінки, формування мотивації на розуміння іншого, на діалог. В учнів формується здатність партнерської співпраці та потреба у цій співпраці, має місце розвиток комунікативної компетентності, яка є результатом інтерактивного навчання спілкуванню.

Список використаних джерел

1. Голант Е.Я. К теории методов обучения в советской школе / Е.Я. Голант // Сов. Педагогика. – 1956. – № 11. – С. 90–98.
2. Енциклопедія освіти / головн. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская, П.В. Растянников. – М.: Просвещение, 1990. – 341 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
5. Назарова В.Д. Педагогическое обеспечение интерактивного взаимодействия преподавателей со студентами средних профессиональных образовательных учреждений: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Валентина Дмитриевна Назарова. – Улан-Удэ, 2007. – 182 с.
6. Яшенкова О.В. Основы теории мовної комунікації / О.В. Яшенкова. – К.: Академія, 2010. – 321 с.
7. Clark H.H. Managing Problems in Speaking // Speech Communication. – 1994. – Vol. 15. – P. 243–250.

References

1. Golant, E.Ja. (1956), *K teorii metodov obuchenija v sovetskoj shkole* [The theory of teaching methods in the Soviet school]. *Sov. Pedagogika* [Soviet Pedagogy], no. 11, pp. 90-98.
2. Kremen', V.H. (ed.), (2008), *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia and education], Yurinkom Inter Publ., Kyiv, Ukraine, 1040 p.
3. Zhukov, Ju.M., Petrovskaja, L.A. and Rastjannikov, P.V. (1990), *Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshhenii* [Diagnosis and development of competence in communication], Prosveshhenie Publ., Moscow, USSR, 341 p.
4. Zimnjaja, I.A. (2000), *Pedagogicheskaja psihologija* [Pedagogical psychology], Logos Publ. Moscow, Russia, 384 p.
5. Nazarova, V.D. (2007), *Pedagogicheskoe obespechenie interaktivnogo vzaimodejstviya prepodavatelej so studentami srednih professional'nyh obrazovatel'nyh uchrezhdenij*. Diss. kand. ped. nauk. [Pedagogical support online interaction of teachers with students of secondary vocational educational institutions. PhD ped. sci. diss.], Ulan-Udje, Russia, 182 p.
6. Yashenkova, O.V. (2010), *Osnovy teorii movnoi komunikatsii* [Fundamentals of the theory of speech communication], Akademiia Publ., Kyiv, Ukraine, 321 p.
7. Clark, H.H. (1994), *Managing Problems in Speaking*, "Communication", vol. 15, pp. 243-250.

В статье анализируются особенности коммуникативной компетенции в интерактивном обучении иноязычного общения, рассматриваются характерные черты интерактивной модели обучения и иностранного языка как учебной дисциплины. Автор уделяет внимание компонентам и умениям коммуникативной компетентности, правилам успешного ведения коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, интерактивная модель обучения, диалог, коммуникативная неудача, компетенция.

Mastering a language as a means of communication means the knowledge of aspects of language and also the skills and abilities which can be used in practice in a concrete situation – in the process of communication with an interlocutor or with some other source of information. Therefore, conditions which help to understand linguistic material in a natural way are created in the interactive model of teaching, in the process of cooperation and intercourse. The communicative orientation of the discipline «Foreign language» is shown in goal setting, choice of content, creation of necessary conditions for group work in the process of acquiring communicative competence which is the result of the interactive communication teaching.

Key words: communicative competence, interactive model of teaching, dialogue, communicative failure, competence.

Одержано 4.03.2015.